

KONFERENCJA *DZIEWIĘTNASTOWIECZNE EDYCJE*
— *DZIEWIĘTNASTOWIECZNI EDYTORZY*

W dniach 6–9 października 2010 roku w Toruniu odbyła się już trzecia konferencja naukowa z cyklu poświęconego tekstologii i edytorstwu dzieł literackich. Goszczono historyków literatury, tekstologów, edytorów, bibliologów, historyków sztuki specjalizujących się w grafice użytkowej, znawców książek dziewiętnastowiecznych, a także bibliofilów. Konferencję zorganizował Zakład Tekstologii i Edytorstwa Dzieł Literackich Instytutu Literatury Polskiej Wydziału Filologicznego oraz Wydawnictwo Naukowe UMK.

Wystąpienia prelegentów poświęcone były refleksjom na temat kształtu edytorskiego i tekstologicznego dziewiętnastowiecznych wydań literatury polskiej, formowania się teoretycznych podstaw edytorstwa i tekstologii, autorów w roli edytorów własnych dzieł, odmian tekstowych utworów i wynikających z nich konsekwencji interpretacyjnych oraz stosunku autorów do poszczególnych utworów literackich. W szeregu poruszanych problemów znalazły się także: rynek wydawniczy i księgarski, nakłady i serie wydawnicze, estetyka dziewiętnastowiecznych wydań, możliwości techniczne, sposoby druku, redakcji i opracowywania książek, wpływ warunków politycznych na charakter i poziom edytorstwa, problemy finansowe i cenzuralne. Z tak szeroko zakrojonego pola tematycznego wyłonione zostały cztery bloki, które kolejno dotyczyły: projektu nowego wydania dzieł Zygmunta Krasińskiego, losów edycji, dziewiętnastowiecznych edytorów, ruchu wydawniczego w XIX wieku oraz pięknej książki.

Obrady plenarne rozpoczęte zostały od bloku „Wokół projektu nowego wydania dzieł Zygmunta Krasińskiego”. Otwierał je referat Grażyny Tomaszewskiej

(UG). Prelegentka mówiła o wizji Boga oraz jego relacji z człowiekiem w *Nie-Boskiej komedii*. Teresa Winek (IBL PAN) analizowała zawartość, układ, zakres komentarzy edytorskich i zmiany modernizacyjne zastosowane w pierwszym dziewiętnastowiecznym wydaniu twórczości poety dokonany przez Jana Czubka. Przybliżyła ówczesną świadomość edytorską, przypomniała też najistotniejsze postulaty i problemy, które pojawiły się przy wydawaniu dzieł Krasieńskiego.

Potrzebę „remanentu w liryce Zygmunta Krasieńskiego” postulował Maciej Szargot (UJK). Odwołał się przy tym do tekstu Stanisława Pigionia – omówienia tomu liryki poety w wydaniu Jana Czubka. Współczesna świadomość błędów tej edycji, pominięcie w niej pewnych tekstów i ich wariantów, a także fakt odnalezienia przez Zbigniewa Sudolskiego i Józefa Mikołajtisa nieznanych dotąd tekstów autora *Irydiona* powinny, zdaniem badacza, stać się asumptem do prac nad nową edycją.

Mariusz Zawodniak (UKW) przybliżył funkcje oraz charakter przypisów i komentarzy wydań *Nie-Boskiej komedii* w latach powojennych. Zasygnalizował i podjął próbę wyjaśnienia przyczyn nieobecności poety w przedsięwzięciach edytorskich tego okresu, również w pracach naukowych poświęconych edytorstwu i tekstologii. Wskazał na przypadki powojennych wydań *Nie-Boskiej komedii*, w których przypisy i komentarze miały wyraźnie interpretacyjny charakter i służyły celom politycznym.

Duże zainteresowanie wywołał referat Zbigniewa Przychodniaka *Ołówkowy list Zygmunta Krasieńskiego do Augusta Cieszkowskiego*. Prelegent opowiadała o odnalezionych na marginesie francuskiej broszury notatkach, które po przebadaniu okazały się nieznanym dotąd listem poety do przyjaciela. Ekspoznat znajduje się obecnie w zbiorach Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Przychodniak zwrócił uwagę na zawarte w treści listu wątki rodzinne, filozoficzne, anegdoty. Zauważył, że jest on ważnym źródłem informacji na temat przyjaźni Krasieńskiego z Cieszkowskim.

Największe kontrowersje wzbudziły dwa ostatnie wystąpienia. Pierwszym z nich był referat Magdaleny Saganiak (UKSW) pod tytułem *Editore – traditore? – modernizacja pisowni wobec architektoniki słowa artystycznego*. W swoim wystąpieniu badaczka przeciwstawiła współczesne edytorstwo, które modernizując pisownię i interpunkcję dzieł literackich, jednocześnie ingeruje w ich warstwę brzmieniową – interpretacjom muzyki dawnej, w których za najważniejsze uważa się zachowanie brzmienia historycznego. Ożywioną dyskusję wywołało również wystąpienie Mirosława Strzyżewskiego (UMK) zatytułowane *Projekt nowej edycji „Dzieł” Zygmunta Krasieńskiego*. Autor mówił o potrzebie starannego uporządkowania dzieł poety, o braku ich krytycznych opracowań oraz

niespełnianiu wymogów naukowości już przez pierwsze dwudziestowieczne zbiorowe wydanie tej twórczości w edycji Jana Czubka. Prelegent przedstawił też projekt nowej edycji dzieł Zygmunta Krasińskiego.

Jeszcze tego samego dnia obrad wystartował blok „Losy edycji”. Otwierał go referat Włodzimierza Appela (UMK) traktujący o sylwetkach twórców i losach Firmy Wydawniczej „B. G. Teubner”. Appel zaznaczył, że działalność firmy miała duży wpływ na rozwój i popularyzację badań nad kulturą grecko-rzymskiego antyku, przyczyniła się także do uformowania się zrębów nowoczesnej „sztuki edytorskiej”. Niedawno firma przestała samodzielnie istnieć. Jej produkty przejęło Wydawnictwo Klaus Gerhard Saur oraz koncern wydawniczy Walter de Gruyter. Mimo zasług, losy Firmy Wydawniczej „B. G. Teubner” nie są powszechnie znane. Pozostałe wystąpienia były próbami omówień dziewiętnastowiecznych edycji wybranych dzieł literackich: pism Arystotelesa (Paweł P. Wróblewski, UW), mów i listów Krzysztofa Radziwiłła (Mariola Jarczykowa, UŚ), *Śpiewów historycznych* Juliana Ursyna Niemcewicza (Anna Koniuch, UŁ), *Podróży z Ziemi Świętej do Neapolu* Juliusza Słowackiego (Maria Kalinowska, UMK), [Dziennika z lat 1847–1849] Juliusza Słowackiego (Jacek Brzozowski, UŁ), *Pism genezyjskich* Juliusza Słowackiego (Elżbieta Powązka, UP w Krakowie) oraz *Biesiady* Andrzeja Towiańskiego (Katarzyna Rauchut, UW). Duże zainteresowanie wzbudził referat Marcina Lutomińskiego *Edycja „Pana Tadeusza” przygotowana przez Marię Wystouchową (Lwów 1898)* o dziewiętnastowiecznym wydaniu streszczenia dzieła Adama Mickiewicza wykonanym w celu jego popularyzacji wśród ludu. Mariola Jarczykowa (UŚ) w referacie *Dziewiętnastowieczne edycje mów i listów Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)* oceniała warsztat edytorski poszczególnych wydawców. Mówiła o *Księcia Radziwiłła sprawach wojennych i politycznych* – najobszerniejszym wyborze tekstów Radziwiłła z 1859 roku, *Życiu Janusza Radziwiłła* ogłoszonym przez Edwarda Kołubaję oraz zachowanej we Lwowie, a przygotowanej przez Stanisława Przyłęckiego, rękopiśmiennej wersji wybranych mów księcia. Prelegentka wspomniała również o fragmentach mów i listów, które w swoich pracach zamieścili Julian Ursyn Niemcewicz, Wacław Aleksander Maciejowski, Aleksander Kraushar i wydawcy *Archiwum Domu Radziwiłłów*. Maria Kalinowska przedstawiła problemy interpretacyjne i edytorsko-tekstologiczne *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu* Słowackiego. Przybliżyła słuchaczom dziewiętnastowieczne edycje niepublikowanego za życia poety poematu. Uwzględniła przy tym edycje Antoniego Małeckiego oraz niedostępne już dzisiaj przekazy tekstu. Jacek Brzozowski mówił o dziewiętnastowiecznych edycjach [Dziennika z lat 1847–1849] tegoż samego autora. Zaznaczył, że teksty z [Dziennika...] – wiersze,

przypowieści prozą i zapiski dziennikowe wydaje się zazwyczaj osobno. Wyjątkiem od tej reguły jest publikacja z 1884 roku, w której tekst [Dziennika...] został wydany jako integralna całość. Po analizie tego wydania, a także rękopisu, prelegent postawił hipotezę, że [Dziennik...] można uznać za romantyczną „sylwę” bądź „dziennik intymny”.

Równoległe z dyskusją dotyczącą losów edycji odbywały się obrady poświęcone dziewiętnastowiecznym edytorom. Przybliżone zostały tu dokonania edytorskie Stanisława Staszica (Jacek Wójcicki, IBL PAN), Antoniego Edwarda Odyńca (Monika Myszor-Cieciela, Zamek Królewski w Warszawie), Adama Pługa (Joanna Lekan-Mrzewka, KUL), Ignacego Janickiego (Magdalena Kowalska, UMK), Leopolda Méyeta (Agnieszka Markuszewska, UMK), Stanisława Tarnowskiego (Grzegorz Nieć, UP w Krakowie), Antoniego Małeckiego (Andrzej Piotr Lesiakowski, UN i UMK).

Jacek Lyszczyna (UŚ) wygłosił referat o Leonie Zienkowiczu jako wydawcy i redaktorze „Pamiętnika dla Płci Pięknej”, redaktorze m.in. czasopisma „Pszonka” oraz tekstów Maurycego Gosławskiego i Szymona Konarskiego. Uważa się także, że Zienkiewicz – ważna i niezwykle ciekawa postać doby polskiego romantyzmu – przygotował pośmiertną edycję poezji zebranych Konstantego Gaszyńskiego. Dwa wystąpienia poświęcono Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu. Paweł Zięba (UP w Krakowie) poruszył problem pamiętników i listów opracowywanych przez Kraszewskiego, Alicja Kłoska (UMK) zajęła się dziełami dramatycznymi Wiliama Shakespeare’a wydanymi pod redakcją pisarza. W panelu znalazły się także trzy wystąpienia dotyczące Cypriana Kamila Norwida. Pierwszym z nich był głos Marka Busia (UP w Krakowie) o poecie występującym w roli edytora swoich dzieł, drugim – referat Piotra Chlebowskiego (KUL) o *Album Orbis* – zbiorze rysunków, tekstów, fotografii, rycin. Kolejny, Edyty Chlebowskiej, prezentował poetę jako ilustratora własnych i cudzych utworów. Na obradach nie zabrakło wystąpienia o Władysławie Mickiewiczu jako wydawcy dzieł własnego ojca (Joanna Pietrzak-Thébault, UKSW). Olga Gorbaczowa (Białoruski Uniwersytet Państwowy) mówiła z kolei o przedemigracyjnym, nieznanym okresie w życiu Eustachego Januszkiewicza. Na podstawie *Słownika języka polskiego* Samuela Bogusława Lindego i *Słownika Wileńskiego* Anna Strożek (UŁ) omówiła edytorski kształt słowników dziewiętnastowiecznych. Obrady zakończył Marcin Leszczyński (UMK) wystąpieniem o książce Williama St. Claira *The Reading Nation In the Romantic Period*.

Najbardziej zróżnicowany pod względem tematycznym okazał się blok zatytułowany „Ruch wydawniczy w XIX wieku”. Obrady otworzył referat Ewy Skorupy (UJ) o pruskiej cenzurze wobec polskich symboli kulturowych w drugiej

połowie XIX i na początku XX wieku. Prelegentka przedstawiła najistotniejsze przypadki represji w historii Torunia i Prus Zachodnich. Wyszczególniła „kategorie symboli kulturowych” pojmowaną w sposób szeroki (wspólna przeszłość, tradycja, religia) oraz wąski (wspólni bohaterowie, wydarzenia, ważne zwycięstwa i porażki, znaki tożsamości narodowej, sposób ubierania się).

O periodyku *Pamiętność Książki Kaliszskiej Guberni* jako przykładzie rosyjskiej produkcji wydawniczej Kalisza w XIX wieku mówiła Ewa Andrysiak (UŁ). Przedstawiła warunki, w których przebiegała jego redakcja, edycja i druk. Omówiła recepcję, stan zachowania, zawartość i znaczenie periodyku dla źródłownictwa. Przypomniała ponadto inne wydawane w Kaliszu pisma urzędowe. Do Kalisza nawiązywały także kolejne referaty: wystąpienie Elżbiety Steczek-Czeraniawskiej (Książnica Pedagogiczna w Kaliszu) o literackich edycjach w drukarskiej produkcji miasta w XIX wieku i na początku XX stulecia i Krzysztofa Walczaka (UWr) o edycjach organizacji politycznych, społecznych i kulturalnych w produkcji wydawniczej dziewiętnastowiecznego Kalisza. Walczak scharakteryzował najważniejsze gatunki edycji tego czasu oraz ich recepcję, mówił o cechach politycznego i społecznego środowiska wydawnictw Kalisza, przybliżył zebranym wydawnicze i techniczne możliwości instytucji polskiego i rosyjskiego aparatu administracyjnego. Wskazał również działania wydawnicze polskich i obcych organizacji społecznych, które wpłynęły na kształt produkcji wydawnictw w Kaliszu w XIX wieku.

Małgorzata Rowicka (BN) na przykładzie wydań utworów Adama Mickiewicza poruszyła temat przygotowywanych przez wydawców galicyjskich i zagranicznych specjalnych edycji przeznaczonych „na eksport” do zaboru rosyjskiego w celu przechytrzenia carskiej cenzury. O „strategiach przetrwania” wydawców warszawskich na przełomie XVIII i XIX wieku opowiadał Kazimierz Ossowski (BN). Nie zabrakło również referatu na temat koncepcji „autora” i prawa do utworów, które omówiono w kontekście komercjalizacji procesu wydawniczego i tworzenia się nowożytnego prawa autorskiego (Teresa Święćkowska, UW). Dariusz Opaliński (URz) opowiedział o edycji polskich dziewiętnastowiecznych przewodników turystycznych, Alicja Boruc (UKSW) przedstawiła dylematy polskiego księgarza-wydawcy w drugiej połowie XIX wieku. Inicjatywy wydawnicze wileńskiej rodziny Zawadzkich i ich odbiór wśród czytelników omówiła Lilia Kowkiel (UP w Krakowie). Działalność firmy Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego w Krakowie w latach 1870–1900 przybliżył słuchającym Adam Ruta (UP w Krakowie).

Maria Konopka (UP w Krakowie) mówiła o dokonaniach nakładców lwowskich i ich roli w upowszechnianiu poezji twórców młodopolskich. Próbowała

ocenić poziom wykonania tomików. Wyróżniła Księgarnię Polską B. Połanieckiego i Księgarnię H. Altenberga jako oficyny wydające poezję epoki w najwyższych nakładach. Omówiła udział twórców w finansowaniu druku, wskazała autorów związanych stale i tylko okresowo z wydawcami lwowskimi. Wspomniała również o drukarniach krakowskich jako wykonawcach zleceń nakładców z Lwowa.

Czesław Grajewski (UKSW) zaproponował zebranym refleksję na temat okoliczności powstania i treści „Roczników” – pism dla muzyków kościelnych. „Roczniki” wykształciły się z „Kalendarza dla organistów wiejskich”, którego redaktorem był ksiądz Bronisław Maryański. Pierwszy numer „Kalendarza” ukazał się już w 1891 roku. Pisma zostały stworzone, aby podnieść umiejętności i poszerzyć wiedzę organistów.

Jadwiga Konieczna (UŁ) zanalizowała rynek wydawniczy książki dziecięcej w zaborze rosyjskim w XIX i na początku XX wieku. Podjęła próbę typologii oferty wydawniczej. Zastosowała przy tym takie kryteria, jak: wiek adresata, forma piśmiennicza i edytorska, wartość literacka i edukacyjna. Prelegentka omówiła również formy reklamy kierowanej do młodych odbiorców oraz zabiegi popularyzujące ofertę. Katarzyna Wodniak (UKW) mówiła zaś o celach i funkcjach przekazów literackich na łamach dziewiętnastowiecznej prasy kobiecej. Referat o literaturze do śpiewania („nutach z tekstem”) w ofercie wydawców na ziemiach polskich w latach 1801–1875 wygłosił Wojciech Tomaszewski (BN). Izabela Koczkodaj (UW) opowiedziała o reklamach w wydaniach polskich powieści popularnych z drugiej połowy XIX wieku. Obrady piątkowe zakończył referat Mirosławy Buczyńskiej (UN UMK) o historycznych powieściach w odcinkach Stanisława Kujota.

Sobotni dzień konferencji wypełniła refleksja „Wokół pięknej książki”. Małgorzata Komza (UWr) mówiła o starannej szacie graficznej jako „ozdobie literatury ojczystej”. Ilustracja miała zachęcić do czytania literatury polskiej. Zdobionymi edycjami chciano przyciągnąć również osoby niezwiązane bezpośrednio ze sprawą polską, staranność edycji była jednak przede wszystkim hołdem składanym literaturze i jej twórcom. Iwona Barańska (UMK) omówiła *Album Kaliskie* Edwarda Staweckiego jako przykład dziewiętnastowiecznego wydawnictwa ilustrowanego. Wystąpienie Grzegorza P. Bąbiaka (UW) dotyczyło ruchu odnowy sztuki drukarskiej na ziemiach polskich, którego rezultatem stała się „piękna książka”. Dariusz Dziurzyński (UW) mówił o fenomenie „Zmarłej Bruggii” Georges’a Rodenbacha jako początku nowego gatunku książki ilustrowanej. Jako ostatnia głos zabrała Klaudia Socha (UJ) referatem o pierwszych polskich wydawnictwach fachowych dotyczących techniki drukarskiej. Obrady uroczyste zamknął Mirosław Strzyżewski – Dyrektor Wydawnictwa Naukowego UMK.

Konferencji towarzyszyły dodatkowe imprezy. Pierwszego dnia (w środę 6 października) uczestnicy udali się na wycieczkę *Muzyka sfer i nieskończoność wszechświata* do Centrum Astronomicznego UMK i PAN w Piwnicach pod Toruniem, gdzie mogli podziwiać m.in. zgromadzone tam narzędzia badawcze (teleskopy). Drugiego dnia wieczorem zaprezentowano nowości wydawnicze – książki Adama Grzelińskiego (*Człowiek i duch nieskończony. Immaterializm George'a Berkeley'a*) i Mirosława Strzyżewskiego (*Romantyczna nieskończoność. Studium identyfikacji pojęcia*). Sobotnie obrady otworzył wykład Franciszka Otto (typografa i projektanta fontów) *Typografia XIX wieku – upadek czy renesans?*, w którym typograf zaprezentował zebranych najciekawsze kroje pisma charakterystyczne dla poszczególnych epok.

Konferencja cieszyła się ogromnym zainteresowaniem ze strony edytorów z całej Polski. Zaproponowane szerokie *spectrum* tematyczne przyciągnęło wielu badaczy. Znamienne, że wciąż organizuje się zbyt mało podobnych spotkań. Zakład Tekstologii i Edytorstwa Dzieł Literackich Instytutu Literatury Polskiej Wydziału Filologicznego UMK, chcąc wypełnić tę dotkliwą lukę, planuje organizację kolejnych sesji. Zakład pragnie w ten sposób zachować i pielęgnować dziedzictwo Konrada Górskiego, który był przewodniczącym Komisji Tekstologicznej Międzynarodowego Komitetu Słowistów, podczas odbywających się regularnie międzynarodowych sesji. Badacze z szacunkiem wspominali prace poprzedników, ale zauważyli także potrzebę zmian, weryfikacji, konieczność ponownego spojrzenia na wiele dzieł. Mówiono o projektach, w tym o planach nowej edycji dzieł Zygmunta Krasieńskiego. Materiały z konferencji staną się z pewnością podstawą bardzo ważnego tomu na temat edytorstwa XIX wieku.

Marta Ławrynkowicz